

Marta TOMCZUK

Zmiany zachowań konsumpcyjnych Polaków w latach 1997—2008

Początek lat 90. XX w. stanowił dla Polski trudny okres transformacji i przemian. Nastąpiło przejście z gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej ścieżki rozwoju gospodarczego. Znikła ścisła ingerencja władz w kształtowanie się poziomu cen oraz reglamentacja towarów. Na rynku pojawiły się odmienne mechanizmy sterujące postępowaniem konsumentów. Jednym z efektów przemian było pojawienie się społecznego odczucia zubożenia. Równocześnie rozpoczęły się zmiany zachowań konsumpcyjnych członków gospodarstw domowych, inicjujące stopniową adaptację do odmiennych warunków życia. Zmiany uwidaczniają się m.in. w strukturze spożycia poszczególnych grup towarów żywnościowych.

BADANIA BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH JAKO ŹRÓDŁO INFORMACJI O GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

Badania budżetów gospodarstw domowych prowadzone przez GUS mają ponad 50-letnią tradycję. Są one źródłem danych do analiz poziomu życia ludności, struktury dochodów, wydatków, spożycia i wyposażenia gospodarstw w niektóre przedmioty trwałego użytkowania. Informacje z badania budżetów pozwalają dokonać oceny zróżnicowania warunków życia poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych ludności, a także umożliwiają określenie przyczyn różnic występujących pomiędzy gospodarstwami. Podmiotem badania są gospodarstwa jedno- i wieloosobowe.

Od 1993 r. przyjęto nową klasyfikację wydatków, dochodów i typów społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych. Badanie obejmuje w ciągu roku ok. 32 tys. wylosowanych gospodarstw, które zobowiązują się do wypełniania książeczek budżetowych, służących do prowadzenia miesięcznego zapisu rozchodów. Oprócz tego przeprowadzane są wywiady oparte na kwestionariuszu dla gospodarstwa domowego.

KLASYFIKACJA ZASOBÓW ORAZ DOCHODÓW I WYDATKÓW W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

W badaniach budżetów gospodarstw domowych podstawową jednostką jest gospodarstwo domowe. Według definicji GUS gospodarstwo domowe jedno-

osobowe tworzy osoba samodzielnie utrzymująca się. Oznacza to, że osoba ta nie łączy otrzymywanych przez siebie dochodów z przychodami innych osób, niezależnie od tego, czy mieszka sama czy z kimś. Gospodarstwo domowe wieloosobowe definiuje się jako grupę osób wspólnie utrzymujących się oraz zamieszkujących razem (*Metodyka...*, 1999).

Zasoby gospodarstw domowych można zaklasyfikować do dwóch grup, obiektów materialnych i wartości niematerialnych. Każde gospodarstwo domowe charakteryzuje się własną hierarchią potrzeb konsumpcyjnych, na podstawie których dokonuje wyborów, ustalając w ten sposób strukturę konsumpcji. Jego członkowie muszą dokonywać selekcji (Włodarczyk-Śpiwak, 2003).

Nadrzędnym i podstawowym źródłem finansowania konsumpcji gospodarstw są dochody z pracy, przeważnie najemnej lub wykonywanej na własny rachunek. Analiza sytuacji dochodowej obejmuje zarówno dane makroekonomiczne (rachunki narodowe), jak i mikroekonomiczne (badanie budżetów gospodarstw domowych). Prawidłowo określona sytuacja dochodowa gospodarstw domowych pozwala ocenić zamożność gospodarstw różnego typu, jeśli wyrażona jest w bezpośrednio porównywalnych jednostkach. Do porównań stosuje się kategorię dochodów gospodarstwa domowego według liczby osób w gospodarstwie. Najprostszym sposobem jest wyznaczanie dochodu (lub konsumpcji) na osobę. Jest to jednak sposób budzący zastrzeżenia. Przykładowo, kwota 1000 zł przypadająca na głowę w rodzinie pięcioosobowej pozwala jej osiągnąć przeciętnie wyższy poziom zamożności niż taka sama kwota posiadana przez osobę samotną (Szulc, 2007).

Innymi ważnymi zasobami, którymi mogą dysponować członkowie gospodarstw domowych są środki pochodzące spoza pracy, otrzymane w spadku, darowiznie, świadczenia społeczne (alimenty, renty inwalidzkie, pomoc społeczna) oraz pomoc innych osób, nie tylko spokrewnionych.

Ważnym zasobem w gospodarstwie domowym są wartości niematerialne poszczególnych jej członków. Mimo że nie są bezpośrednimi składnikami do produkcji czy konsumpcji, poprzez ich dystrybucję oraz wykorzystanie do stworzenia nowych produktów, mogą przynosić dochody gospodarstwu. Ich zróżnicowanie zdecydowanie przewyższa zasoby materialne, choć jest trudniejsze do wyceny (Bywalec, 2009).

Odrębnym źródłem informacji o społeczno-ekonomicznej sytuacji gospodarstw domowych jest struktura wydatków, która w dużej mierze zależy od dochodów gospodarstw domowych. W badaniach budżetów gospodarstw domowych stosuje się kilka podstawowych grup wydatków. Najważniejsze z nich to wydatki na towary i usługi konsumpcyjne oraz pozostałe wydatki. Pierwsza grupa wydatków przeznaczona jest na zaspokajanie potrzeb gospodarstwa domowego. Obejmują one produkty zakupione za gotówkę, na kredyt, otrzymane bezpłatnie oraz spożycie naturalne. Do głównych wydatków gospodarstw zalicza się wydatki na: żywność, napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe, odzież i obuwie, edukację, zdrowie, higienę osobistą, mieszkanie, nośniki energii (energia elektryczna, gaz, centralne ogrzewanie, ciepła woda, opał), kulturę, sport i turystykę, transport i łączność.

Pozostałymi wydatkami są m.in.: dary przekazane innym gospodarstwom domowym i instytucjom niekomercyjnym, niektóre podatki, np. od spadków i darowizn, od nieruchomości, opłaty za wieczyste użytkowanie gruntów oraz pozostałe kategorie wydatków przeznaczonych bezpośrednio na cele konsumpcyjne (w tym przegrane w grach hazardowych czy straty pieniężne i kaucje) (*Metodyka...*, 1999). W Polsce nadal, pomimo licznych zmian zachodzących po transformacji ustrojowej z końca XX w., niezależnie od poziomu wydatków, gospodarstwa domowe największą ich część przeznaczają na żywność i mieszkanie (Warzecha, 2005).

Istotnych informacji dostarcza analiza zmian strukturalnych wydatków, określająca procentowy udział wydatków na poszczególne grupy dóbr w całkowitych wydatkach gospodarstwa domowego. Przykładowo, spadek udziału wydatków na żywność może wskazywać na pozytywne zjawisko występujące w bogatszych gospodarstwach, bowiem informuje o wzroście ich zamożności. W przeciwnym wypadku, w gospodarstwach mniej zamożnych, może być niepokojącym objawem pogarszającej się sytuacji materialnej rodzin i pilniejszą potrzebą realizacji innych potrzeb, np. związanych z utrzymaniem mieszkania. Okresowy lub trwały brak wystarczających pieniędzy przeznaczanych na terminowe regulowanie opłat wiąże się z obniżeniem poziomu życia ludności. Może być równocześnie ostrzeżeniem przed grożącym trwałym lub okresowym ubóstwem.

Zarówno dochody, jak i wydatki nie są doskonałymi miernikami zamożności. Obarczone są zjawiskami i problemami trudno mierzalnymi i trudno identyfikowalnymi. Zaliczyć do nich należy sezonowość dochodów — zwłaszcza w gospodarstwach rolników, niedoszacowanie dochodów (szara strefa, zaniżanie deklaracji). Ważnym zagadnieniem jest trudność w porównywaniu dochodów w czasie i przestrzeni. Kolejny problem stanowiący źródło błędu to rozliczenie wydatków o dużej wartości, np. wydatków związanych z nabywaniem samochodu i mieszkania, przy korzystaniu z kredytu. Powoduje to zafałszowany obraz poziomu konsumpcji (Szulc, 2007). Pomimo licznych zastrzeżeń oraz mankamentów wynikających ze specyfiki ujmowania kategorii dochodów i wydatków, pozostają one jednak podstawowym miernikiem zamożności.

ZMIANY W KONSUMPCJI WYBRANYCH PRODUKTÓW SPOŻYWCZYCH W LATACH 1997—2008

Wśród wyników uzyskanych na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych znajdują się informacje o poziomie spożycia produktów w jednostkach naturalnych. Dane te wykorzystano do wyznaczenia trendu spożycia wybranych produktów. W tym celu oszacowany został trend liniowy metodą najmniejszych kwadratów. Rezultaty badania przedstawiono w tabl. 1.

**TABL. 1. WYNIKI OSZACOWANIA FUNKCJI TRENDU LINIOWEGO
METODĄ NAJMNIEJSZYCH KWADRATÓW SPOŻYCIA WYBRANYCH ARTYKUŁÓW
ŻYWNOŚCIOWYCH W LATACH 1997—2008**

Wyszczególnienie	Współ- czynnik regresji liniowej α	Wyraz wolny β	Błąd oceny współczyn- nika regresji liniowej $S(\alpha)$	Błąd oceny wyrazu wolnego $S(\beta)$	Krytyczny poziom istotności $\bar{\alpha}$	Współ- czynnik determinacji R^2	Błąd losowy $S(e)$
Mleko w l	-0,2440	6,5176	0,0112	0,0824	0,0000	0,2883	0,1161
Jogurty w kg	0,0113	0,2771	0,0022	0,0159	0,0004	0,7335	0,0258
Sery w kg	0,0044	0,8308	0,0011	0,0082	0,0028	0,6082	0,0133
Śmietana i śmietanka w l	-0,0074	0,4871	0,0007	0,0052	0,0000	0,9166	0,0084
Jaja w szt.	-0,1248	15,3586	0,0439	0,3233	0,0175	0,4466	0,5254
Mięso w kg	-0,0220	5,8088	0,0096	0,0704	0,3529	0,3460	0,1143
Ryby w kg	0,0031	0,3989	0,0027	0,0196	0,2689	0,1205	0,0318
Oleje i pozostałe tłuszcze w kg	-0,0177	1,6527	0,0032	0,0236	0,0003	0,7537	0,0383
Pieczywo i produkty zbo- zowe w kg	-0,1944	9,9953	0,0140	0,1027	0,0000	0,9510	0,1668
Owoce w kg	-0,0431	4,1005	0,0140	0,1032	0,0117	0,4863	0,1677
Warzywa w kg	-0,3127	14,5289	0,0300	0,2207	0,0000	0,9157	0,3587
Cukier, dżem, miód, cze- kolada i inne wyroby cu- kiernicze w kg	-0,0462	2,3844	0,0026	0,0189	0,0000	0,9701	0,0307

Ź r ó ł o: opracowanie własne na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych GUS, *Budżety...* (2009), GUS.

Obserwując miesięczne spożycie mleka w litrach na osobę w gospodarstwach domowych w badanych latach należy odrzucić hipotezę zerową o braku trendu liniowego na rzecz hipotezy alternatywnej o występowaniu statystycznie istotnego trendu, praktycznie przy każdym poziomie istotności. Współczynnik kierunkowy α informuje o kierunku zachodzących zmian. Wyrażnie zaznacza się tendencja spadkowa — zmniejsza się ilość spożywanego mleka, mimo tego, że Polska jest jednym z głównych producentów mleka i jego przetworów w Europie. Porównując wyniki z innymi krajami Unii Europejskiej (UE), średnie spożycie wśród rodzimych konsumentów jest wciąż mniejsze. Przeciętnie w naszym kraju konsumuje się 181 litrów mleka i przetworów mlecznych (wyrażonych w ekwiwalencie mleka) rocznie na osobę, podczas kiedy średnia w UE wynosi ok. 350 litrów (*Rynek mleka...*, 2010).

Patrząc z perspektywy 20 lat konsumpcja mleka w Polsce stale spada (wykr. 1). Skutkiem tego są niedobory wapnia, zaspokajane przez Polaków tylko w 54—59%. Nie bez powodu w mediach pojawiła się kampania społeczna „Pij mleko, będziesz wielki”.

Tendencja odwrotna do spożycia mleka występuje w spożyciu jogurtów. Społeczeństwo jest bardziej wyedukowane w zakresie zdrowego i higienicznego trybu życia, dlatego decyduje się na produkty wysokiej jakości. Jogurty spełniają te kryteria. Choć spożycie jogurtów ma tendencję wzrostową, miesięczna i roczna konsumpcja w Polsce utrzymuje się na niższym poziomie niż w krajach Unii.

Spożycie jogurtów w UE kształtuje się na poziomie 18,5 kg rocznie, zaś u nas ok. 6 kg (*Poradnik handlowca...*, 2010).

Również w zakresie spożycia serów dostrzega się tendencję wzrostową. Dodatni trend liniowy zauważalny jest w gospodarstwach domowych pracowników oraz osób pracujących na własny rachunek. Potwierdza to tezę, że gospodarstwa o większej zamożności bardziej przywiązują wagę do prawidłowego odżywiania. Dodatni trend w spożyciu serów odnotowuje się również w gospodarstwach 3-, 4- i 5-osobowych, czyli gospodarstwach, w których często występują rodzice i dzieci.

Konsumpcja mięsa w badanym okresie utrzymywała się na dość wysokim poziomie, wynoszącym 5,6 kg na osobę. Istnieje prawdopodobieństwo występowania innego niż liniowy trendu spożycia mięsa. W przypadku gdy występuje dodatni trend liniowy, obserwuje się znaczną poprawę sytuacji materialnej społeczeństwa. Optymistycznym impulsem jest dodatni trend liniowy w gospodarstwach domowych rolników oraz gospodarstwach 6- i więcej osobowych. Kierunek zmian może potwierdzać, że w mniej zamożnych typach gospodarstw, które charakteryzują się najniższym przeciętnym dochodem, stopniowo poprawia się kondycja finansowa. Inną przyczyną wysokiego przeciętnego spożycia mięsa w tych typach gospodarstw jest większe zapotrzebowanie fizjologiczne, związane z trybem życia oraz charakterem pracy w rolnictwie. Ujemny trend liniowy odnotowano natomiast w gospodarstwach 3-osobowych (często są to rodzice z jednym dzieckiem), co trudno jest jednoznacznie wytłumaczyć.

**TABL. 2. WYNIKI OSZACOWANIA FUNKCJI TRENDU LINIOWEGO METODĄ
NAJMNIEJSZYCH KWADRATÓW DLA PRZECIĘTNEGO MIESIĘCZNEGO
SPOŻYCIA ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH WEDŁUG KATEGORII DOCHODÓW
I LICZBY OSÓB W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH W LATACH 1997—2008**

Gospodarstwa domowe	Współczynnik regresji liniowej α	Wyraz wolny β	Błąd oceny współczynnika regresji liniowej $S(\alpha)$	Błąd oceny wyrazu wolnego $S(\beta)$	Krytyczny poziom istotności $\bar{\alpha}$	Współczynnik determinacji R^2	Błąd losowy $S(e)$
Mleko w l							
Ogółem	-0,24399	6,51758	0,01119	0,08236	0,00000	0,28830	0,11613
pracowników	-0,12671	4,59197	0,01612	0,11863	0,00001	0,86073	0,19275
rolników	-0,37906	10,18803	0,02250	0,16562	0,00000	0,96596	0,26910
pracujących na własny rachunek	-0,16315	5,06546	0,01526	0,11233	0,00000	0,91953	0,18251
emerytów i rencistów ...	-0,33832	8,48742	0,01829	0,13458	0,00000	0,97162	0,21867
1-osobowe	-0,45430	10,52212	0,01885	0,13870	0,00000	0,98308	0,22536
2	-0,35731	8,35167	0,01860	0,13688	0,00000	0,97362	0,22241
3	-0,24252	6,11636	0,01330	0,09787	0,00000	0,97081	0,15903
4	-0,18619	5,36273	0,00933	0,06869	0,00000	0,97549	0,11160
5	-0,19934	5,77485	0,00877	0,06456	0,00000	0,98100	0,10489
6- i więcej osobowe	-0,25780	6,67485	0,00979	0,07204	0,00000	0,98579	0,11705
Jogurty w kg							
Ogółem	0,01133	0,27709	0,00216	0,01590	0,00038	0,73355	0,02583
pracowników	0,00614	0,35782	0,00231	0,01700	0,02393	0,41425	0,02763
rolników	0,01316	0,09673	0,00180	0,01328	0,00003	0,84179	0,02157
pracujących na własny rachunek	0,00496	0,44794	0,00273	0,02012	0,09983	0,24749	0,03269
emerytów i rencistów ...	0,01202	0,25276	0,00246	0,01813	0,00064	0,70444	0,02945
1-osobowe	0,01259	0,47130	0,00375	0,02761	0,00727	0,52992	0,04486
2	0,01094	0,35730	0,00271	0,01994	0,00237	0,61992	0,03240
3	0,00929	0,34070	0,00236	0,01734	0,00276	0,60873	0,02817
4	0,00791	0,30749	0,00196	0,01444	0,00238	0,61938	0,02346
5	0,01001	0,19812	0,00221	0,01629	0,00111	0,67155	0,02646
6- i więcej osobowe	0,01102	0,10642	0,00166	0,01222	0,00006	0,81501	0,01986
Sery w kg							
Ogółem	0,00437	0,83076	0,00111	0,00817	0,00278	0,60816	0,01327
pracowników	0,00629	0,78076	0,00115	0,00849	0,00028	0,74859	0,01379
rolników	-0,00262	0,79288	0,00312	0,02295	0,42008	0,06604	0,03729
pracujących na własny rachunek	0,00787	0,86136	0,00154	0,01131	0,00045	0,72397	0,01837
emerytów i rencistów ...	-0,00045	1,00046	0,00245	0,01804	0,85662	0,00343	0,02932
1-osobowe	-0,00353	1,34546	0,00199	0,01462	0,10578	0,24019	0,02375
2	-0,00196	1,13106	0,00125	0,00917	0,14701	0,19816	0,01489
3	0,00360	0,89076	0,00119	0,00878	0,01295	0,47659	0,01427
4	0,00455	0,75712	0,00103	0,00757	0,00129	0,66147	0,01230
5	0,00192	0,67167	0,00073	0,00538	0,02503	0,40943	0,00873
6- i więcej osobowe	-0,00105	0,61182	0,00186	0,01368	0,58504	0,03085	0,02223

**TABL. 2. WYNIKI OSZACOWANIA FUNKCJI TRENDU LINIOWEGO METODĄ
NAJMNIEJSZYCH KWADRATÓW DLA PRZECIĘTNEGO MIESIĘCZNEGO
SPOŻYCIA ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH WEDŁUG KATEGORII DOCHODÓW
I LICZBY OSÓB W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH W LATACH 1997—2008 (cd.)**

Gospodarstwa domowe	Współczynnik regresji liniowej α	Wyraz wolny β	Błąd oceny współczynnika regresji liniowej $S(\alpha)$	Błąd oceny wyrazu wolnego $S(\beta)$	Krytyczny poziom istotności $\bar{\alpha}$	Współczynnik determinacji R^2	Błąd losowy $S(e)$
---------------------	---	---------------------	--	--------------------------------------	--	---------------------------------	--------------------

Śmietana i śmietanka w l

Ogółem	-0,00738	0,48712	0,00070	0,00518	0,00000	0,91659	0,00842
pracowników	-0,00066	0,35515	0,00076	0,00560	0,40326	0,07078	0,00910
rolników	-0,02759	0,78515	0,00141	0,01041	0,00000	0,97440	0,01691
pracujących na własny rachunek	-0,00413	0,39015	0,00055	0,00405	0,00002	0,84916	0,00658
emerytów i rencistów ...	-0,00497	0,59561	0,00104	0,00764	0,00074	0,69576	0,01242
1-osobowe	0,00769	0,60167	0,00115	0,00850	0,00006	0,81623	0,01380
2	0,00853	0,53788	0,00077	0,00570	0,00000	0,92382	0,00926
3	-0,00937	0,50091	0,00067	0,00494	0,00000	0,95126	0,00802
4	-0,00706	0,41591	0,00057	0,00420	0,00000	0,93863	0,00683
5	-0,00780	0,41485	0,00053	0,00388	0,00000	0,95625	0,00631
6- i więcej osobowe	-0,01245	0,45591	0,00143	0,01056	0,00001	0,88273	0,01716

Mięso w kg

Ogółem	-0,02199	5,80879	0,00956	0,07037	0,35295	0,34603	0,11433
pracowników	0,01108	4,79046	0,00821	0,06045	0,20691	0,15407	0,09821
rolników	0,03339	6,58212	0,00889	0,06544	0,00375	0,58514	0,10632
pracujących na własny rachunek	-0,00066	5,00515	0,00951	0,07002	0,94571	0,00049	0,11377
emerytów i rencistów ...	0,03350	6,18394	0,01129	0,08310	0,01413	0,46810	0,13503
1-osobowe	0,01052	7,20409	0,01588	0,11684	0,52235	0,04210	0,18984
2	-0,00472	7,13152	0,00977	0,07191	0,63941	0,02281	0,11684
3	-0,02199	5,80879	0,00956	0,07037	0,04424	0,34603	0,11433
4	-0,01129	4,93424	0,00880	0,06474	0,22813	0,14151	0,10519
5	0,00734	4,56061	0,00769	0,05663	0,36243	0,08347	0,09201
6- i więcej osobowe	0,01955	4,24379	0,00971	0,07147	0,07186	0,28830	0,11613

Ryby w kg

Ogółem	0,00311	0,39894	0,00266	0,01957	0,26893	0,12050	0,03179
pracowników	0,00098	0,37530	0,00225	0,01655	0,67251	0,01861	0,02689
rolników	0,00157	0,36061	0,00319	0,02347	0,63233	0,02377	0,03813
pracujących na własny rachunek	0,00430	0,40288	0,00275	0,02027	0,14946	0,19604	0,03293
emerytów i rencistów ...	0,00626	0,50349	0,00360	0,02647	0,11239	0,23251	0,04300
1-osobowe	0,00385	0,64667	0,00424	0,03117	0,38518	0,07618	0,05065
2	0,00248	0,62136	0,00373	0,02749	0,52125	0,04232	0,04466
3	0,00056	0,43970	0,00302	0,02221	0,85663	0,00343	0,03609
4	0,00091	0,35242	0,00249	0,01831	0,72238	0,01318	0,02975
5	0,00080	0,30394	0,00224	0,01651	0,72748	0,01268	0,02683
6- i więcej osobowe	0,00248	0,24136	0,00224	0,01645	0,29269	0,10982	0,02673

**TABL. 2. WYNIKI OSZACOWANIA FUNKCJI TRENDU LINIOWEGO METODĄ
NAJMNIEJSZYCH KWADRATÓW DLA PRZECIĘTNEGO MIESIĘCZNEGO
SPOŻYCIA ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH WEDŁUG KATEGORII DOCHODÓW
I LICZBY OSÓB W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH W LATACH 1997—2008 (cd.)**

Gospodarstwa domowe	Współczyn- nik regresji liniowej α	Wyraz wolny β	Błąd oceny współczyn- nika regresji liniowej $S(\alpha)$	Błąd oceny wyrazu wolnego $S(\beta)$	Krytyczny poziom istotności $\bar{\alpha}$	Współczyn- nik determi- nacji R^2	Błąd losowy $S(e)$
---------------------	--	---------------------------	--	---	---	--	--------------------------

Jaja w szt.

Ogółem	-0,12479	15,35864	0,04393	0,32333	0,01753	0,44655	0,52535
pracowników	-0,06566	13,11348	0,04148	0,30525	0,14445	0,20042	0,49597
rolników	-0,22402	19,42530	0,03582	0,26364	0,00009	0,79637	0,42837
pracujących na własny rachunek	-0,08248	13,26697	0,05851	0,43063	0,18896	0,16578	0,69969
emerytów i rencistów ...	-0,08451	18,08015	0,03719	0,27369	0,04637	0,34056	0,44470
1-osobowe	-0,20430	22,91545	0,06238	0,45912	0,00836	0,51750	0,74599
2	-0,19510	19,99152	0,05365	0,39482	0,00456	0,56948	0,64150
3	-0,19479	15,99697	0,05379	0,39586	0,00468	0,56739	0,64320
4	-0,16465	13,87606	0,05021	0,36950	0,00830	0,51820	0,60037
5	-0,12469	13,21379	0,03668	0,26998	0,00678	0,53602	0,43867
6- i więcej osobowe	-0,12469	13,21379	0,03668	0,26998	0,00678	0,53602	0,43867

Oleje i pozostałe tłuszcze w kg

Ogółem	-0,01773	1,65273	0,00320	0,02359	0,00025	0,75369	0,03832
pracowników	-0,01329	1,43303	0,00195	0,01433	0,00005	0,82320	0,02329
rolników	-0,02143	1,83849	0,00562	0,04138	0,00342	0,59241	0,06723
pracujących na własny rachunek	-0,01084	1,34212	0,00366	0,02694	0,01427	0,46712	0,04378
emerytów i rencistów ...	-0,01864	2,05530	0,00280	0,02062	0,00006	0,81564	0,03351
1-osobowe	-0,03720	2,60182	0,00728	0,05361	0,00046	0,72286	0,08711
2	-0,02720	2,17349	0,00413	0,03043	0,00006	0,81233	0,04945
3	-0,02290	1,68303	0,00342	0,02514	0,00005	0,81801	0,04085
4	-0,01843	1,44561	0,00319	0,02347	0,00018	0,76958	0,03813
5	-0,02007	1,43379	0,00316	0,02325	0,00008	0,80149	0,03777
6- i więcej osobowe	-0,01748	1,40697	0,00274	0,02019	0,00008	0,80244	0,03280

Owoce w kg

Ogółem	-0,04315	4,10046	0,01402	0,10320	0,01170	0,48633	0,16769
pracowników	-0,05783	3,88424	0,01155	0,08503	0,00053	0,71473	0,13817
rolników	-0,01587	3,89818	0,02870	0,21124	0,59237	0,02968	0,34323
pracujących na własny rachunek	-0,06937	4,43758	0,01646	0,12115	0,00179	0,63975	0,19685
emerytów i rencistów ...	-0,02336	4,75182	0,01346	0,09909	0,11342	0,23135	0,16099
1-osobowe	-0,08283	6,88424	0,02668	0,19634	0,01116	0,49085	0,31902
2	-0,05444	5,61636	0,01992	0,14658	0,02107	0,42766	0,23816
3	-0,06318	4,36652	0,01479	0,10882	0,00163	0,64613	0,17682
4	-0,06878	3,84788	0,01460	0,10743	0,00083	0,68945	0,17455
5	-0,05213	3,30803	0,01652	0,12158	0,01023	0,49898	0,19755
6- i więcej osobowe	-0,03808	2,80833	0,01648	0,12129	0,04347	0,34805	0,19707

**TABL. 2. WYNIKI OSZACOWANIA FUNKCJI TRENDU LINIOWEGO METODĄ
NAJMNIEJSZYCH KWADRATÓW DLA PRZECIĘTNEGO MIESIĘCZNEGO
SPOŻYCIA ARTYKUŁÓW ŻYWNOŚCIOWYCH WEDŁUG KATEGORII DOCHODÓW
I LICZBY OSÓB W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH W LATACH 1997—2008 (dok.)**

Gospodarstwa domowe	Współczynnik regresji liniowej α	Wyraz wolny β	Błąd oceny współczynnika regresji liniowej $S(\alpha)$	Błąd oceny wyrazu wolnego $S(\beta)$	Krytyczny poziom istotności $\bar{\alpha}$	Współczynnik determinacji R^2	Błąd losowy $S(e)$
---------------------	---	---------------------	--	--------------------------------------	--	---------------------------------	--------------------

Warzywa w kg

Ogółem	-0,31266	14,52894	0,02999	0,22074	0,00000	0,91573	0,35866
pracowników	-0,18972	11,58652	0,02763	0,20334	0,00004	0,82503	0,33039
rolników	-0,32962	17,80667	0,03955	0,29105	0,00001	0,87417	0,47289
pracujących na własny rachunek	-0,19825	11,31197	0,04012	0,29526	0,00059	0,70948	0,47973
emerytów i rencistów ...	-0,41066	18,66348	0,03237	0,23821	0,00000	0,94152	0,38704
1-osobowe	-0,49490	20,83848	0,04395	0,32343	0,00000	0,92691	0,52551
2	-0,48888	19,90106	0,05739	0,42237	0,00001	0,87889	0,68626
3	-0,34234	14,58773	0,03692	0,27171	0,00000	0,89582	0,44148
4	-0,27713	12,47970	0,03769	0,27739	0,00002	0,84391	0,45071
5	-0,28500	12,61500	0,02879	0,21187	0,00000	0,90742	0,34425
6- i więcej osobowe	-0,31094	13,05530	0,03315	0,24397	0,00000	0,89795	0,39640

Pieczywo i produkty zbożowe w kg

Ogółem	-0,19441	9,99530	0,01395	0,10267	0,00000	0,95103	0,16682
pracowników	-0,14091	8,63591	0,00946	0,06960	0,00000	0,95690	0,11309
rolników	-0,20406	11,77136	0,02150	0,15823	0,00000	0,90009	0,25709
pracujących na własny rachunek	-0,14434	8,19152	0,01710	0,12589	0,00001	0,87686	0,20454
emerytów i rencistów ...	-0,22462	11,79333	0,01407	0,10354	0,00000	0,96225	0,16823
1-osobowe	-0,27266	13,74727	0,02645	0,19464	0,00000	0,91401	0,31626
2	-0,27000	12,20333	0,02380	0,17515	0,00000	0,92791	0,28458
3	-0,21976	9,91758	0,01151	0,08472	0,00000	0,97329	0,13765
4	-0,18790	8,99470	0,01422	0,10469	0,00000	0,94580	0,17010
5	-0,18902	9,23030	0,01581	0,11634	0,00000	0,93463	0,18903
6- i więcej osobowe	-0,19003	9,52606	0,01534	0,11290	0,00000	0,93883	0,18344

Cukier, dżem, miód, czekolada i inne wyroby cukiernicze w kg

Ogółem	-0,04619	2,38439	0,00257	0,01888	0,00000	0,97006	0,03068
pracowników	-0,02846	1,93333	0,00358	0,02635	0,00001	0,86339	0,04281
rolników	-0,04371	2,93409	0,00440	0,03235	0,00000	0,90813	0,05257
pracujących na własny rachunek	-0,03360	1,93258	0,00367	0,02699	0,00000	0,89354	0,04386
emerytów i rencistów ...	-0,05790	3,01470	0,00548	0,04033	0,00000	0,91780	0,06553
1-osobowe	-0,08084	3,55046	0,00701	0,05157	0,00000	0,93013	0,08379
2	-0,07371	3,17742	0,00442	0,03251	0,00000	0,96533	0,05282
3	-0,05031	2,33955	0,00385	0,02835	0,00000	0,94465	0,04606
4	-0,04217	2,07742	0,00167	0,01230	0,00000	0,98453	0,01999
5	-0,04045	2,09379	0,00278	0,02047	0,00000	0,95487	0,03326
6- i więcej osobowe	-0,04255	2,15242	0,00256	0,01883	0,00000	0,96511	0,03059

Źródło: jak przy tabl. 1.

Kolejna grupa spośród artykułów żywnościowych to jaja. Jemy głównie kury, rzadziej gęsie, kaczki czy przepiórcze. Ciekawostką jest fakt, że w ostatnich latach wzrasta popyt na jaja strusie. Średnie miesięczne spożycie jaj na osobę w przeciętnym gospodarstwie domowym w 2008 r. wynosiło ok. 13 szt. Mniej (ok. 11 szt.) było spożywanych w gospodarstwach pracowników oraz osób pracujących na własny rachunek. Przeciętnie 16 szt. jaj przypada miesięcznie na osobę wśród rolników oraz emerytów i rencistów. Jaja są tańszym od mięsa źródłem białka, dzięki czemu ich spożycie utrzymuje się na dość wysokim poziomie. Bardzo wysoki udział spożywanych jaj występuje w gospodarstwach 1- i 2-osobowych. W pierwszym przypadku na osobę przypada ok. 19 szt. jaj, zaś w drugim — ponad 16.

Średnia miesięczna konsumpcja ryb w kraju na osobę wynosi zaledwie 0,47 kg. Największe spożycie ryb występuje wśród emerytów i rencistów i jest średnio 1,5 raza wyższe niż w pozostałych typach gospodarstw. Poza tym w spożyciu ryb występuje inny niż liniowy trend obrazujący kierunek zachodzących zmian (tabl. 2).

Spada natomiast spożycie tłuszczów — występuje ujemny trend liniowy. Mimo że znaczna część członków gospodarstw domowych żywi się poza domem i często wybiera szybkie jedzenie pochodzące z restauracji typu *fast food*, przeciętne spożycie olejów i pozostałych tłuszczów w 2008 r. na osobę w gospodarstwie domowym wynosiło 1,39 kg i ciągle spadało (wykr. 2).

Pieczywo i produkty zbożowe pozostają produktem spożywanym powszechnie i w znacznych ilościach. Od pewnego czasu obserwuje się spadek spożycia pieczywa w Polsce (wykr. 3). Przez 12 lat obniżyło się ono o przeszło 30%. Spadek popytu na pieczywo oraz produkty zbożowe ma tendencję stałą i można spodziewać się, że podobne tempo spadku utrzyma się w najbliższych latach. Przyczyny obniżenia spożycia pieczywa są różne. Zakłada się, że spadek lub wzrost spożycia produktów zbożowych, w tym głównie pieczywa, jest swoistym miernikiem dobrobytu. Wzrost spożycia produktów zbożowych to zwiastun nadchodzących kryzysów gospodarczych, a spadek odwrotnie — zapowiada poprawę dobrobytu i wskazuje na wzrost stopy życiowej społeczeństwa. Śledząc dane statystyczne z ostatnich kilkudziesięciu lat można doszukać się takich właśnie zależności.

Do spadku spożycia pieczywa przyczyniły się głównie dwa czynniki: z jednej strony sugestie dietetyków, aby obniżyć jego spożycie, głównie pieczywa pszenego, z drugiej strony pojawienie się na rynku wielu atrakcyjnych substytutów, które zmarginalizowały znaczenie tradycyjnego pieczywa w codziennej diecie. Pieczywo chrupkie i tostowe, a także markowe pieczywo o przedłużonej trwałości i wyszukany smaku czy formie (np. pumpernikiel) staje się bardziej popularne od zwykłego pieczywa. Według danych pochodzących z przemysłu piekarniczego udział tego typu żywności w ogólnym spożyciu pieczywa osiągnął już kilkanaście procent.

Oprócz pieczywa wśród produktów zbożowych znaleźć można również makarony, mąkę, kasze i płatki oraz wyroby ciastkarskie. Pomimo że wyroby ciastkarskie powinny być ograniczane w diecie, ze względu na dużą zawartość cukrów prostych, to decydującą rolę w sięganiu po nie odgrywają walory smakowe. Dlatego konsumowane są one coraz chętniej i w coraz większych ilościach (wykr. 4).

Odrotna tendencja zmian występuje w kategorii słodczy. Począwszy od 1997 r. aż do 2008 r. utrzymywał się ujemny trend liniowy wskazujący na mniejsze spożycie cukru, dżemu, miodu, czekolady i innych wyrobów cukierniczych przez gospodarstwa domowe. Obserwowane zmiany są dowodem na istnienie zależności, że duże spożycie cukru w gospodarstwach domowych to cecha społeczeństw o niewysokim lub niskim rozwoju gospodarczym. W pierwszych latach po transformacji konsumenci nabywali duże ilości cukru. Od 1997 r. spożycie cukru i produktów pochodnych spadało z 2,36 kg miesięcznie na osobę do 1,86 kg w 2008 r. Jedyne wzrost odnotowano w 1999 r.

Badania GUS potwierdzają wciąż spadkowy kierunek przemian w spożyciu cukru. Jest to efekt nie tylko powszechniejszego przestrzegania zasad prawidłowej diety. Bezpośrednim i głównym skutkiem pozytywnych zmian jest postępujący rozwój gospodarczy kraju i wzrost poziomu dochodów.

Konsumpcja owoców nie wykazuje stabilnego wzrostu (wykr. 5). Badania budżetów gospodarstw domowych potwierdziły, że w okresie 1997—2008 występowały nieregularne wzrosty i spadki wielkości spożycia tych artykułów żywnościowych. W latach 2000—2002 średnie miesięczne spożycie owoców w gospodarstwie domowym wyniosło nieznacznie ponad 4 kg/osobę. To najwyższy wynik w obserwowanym okresie. Brak ujemnego liniowego trendu występuje jedynie w gospodarstwach rolników oraz emerytów i rencistów. Istnieje kilka przyczyn takiej prawidłowości. Z jednej strony są to gospodarstwa o najniższym poziomie zamożności, które nie mogą pozwolić sobie na zakup różnorodnych owoców, z drugiej strony zauważa się brak zdrowych przyzwyczajeń w spożywaniu owoców.

Nie mniej zaskakujący okazał się poziom spożycia warzyw w gospodarstwach domowych. Z dwunastoletnich danych wynika, że w Polsce utrzymuje się spadek konsumpcji tych produktów (wykr. 6). Na początku badanego okresu utrzymywał się niewielki wzrost spożycia warzyw, po czym w 1999 r. nastąpił spadek. W kolejnych latach dostrzegane są wahania, w których wyraźnie zaznacza się spadkowa tendencja konsumpcji. Przewiduje się, że ujemny trend liniowy może się utrzymywać przez kilka następnych lat. Ilość warzyw zjadanych w naszym kraju jest wciąż mniejsza od średniego poziomu spożycia w innych

państwach UE. Szacuje się, że spożycie warzyw w polskim gospodarstwie domowym na osobę stanowi 60—80% przeciętnego spożycia warzyw w kg/osobę w państwach zachodnioeuropejskich¹.

Należy jednak zauważyć, że w analizach nie wydzielono spożycia ziemniaków od konsumpcji pozostałych warzyw. Oznacza to, że otrzymane wyniki, wskazujące na występowanie ujemnego trendu liniowego, mogą odnosić się w przeważającej mierze do spadku spożycia ziemniaków. Wówczas analiza konsumpcji pozostałych warzyw może, choć nie musi, wskazywać odmienne tendencje.

Podsumowanie

Dwunastoletnie obserwacje konsumpcyjnych zachowań społeczeństwa pozwoliły prześledzić zmiany zachodzące wśród członków gospodarstw domowych po transformacji ustrojowej z początku lat 90. XX w. W 2008 r. przeciętne miesięczne wydatki na towary i usługi konsumpcyjne na osobę w gospodar-

¹ <http://www.ho.haslo.pl/article.php?id=710> dostęp 08.06.2010.

stwach domowych wzrosły ponad dwukrotnie (o 121%) w porównaniu do 1997 r. Jeżeli wyniki skoryguje się wskaźnikiem cen dóbr i usług konsumpcyjnych, wzrost ten wynosi 30%. Świadczy to o poprawiającej się kondycji finansowej gospodarstw domowych, które mogą przeznaczyć więcej pieniędzy na dobra konsumpcyjne. Analizy dowodzą, że gospodarstwa domowe zaczynają stopniowo wkraczać na ścieżkę bogacenia się. Ponadto z przeprowadzonych badań wynika, że pomimo społecznych odczuć pogarszania się sytuacji gospodarstw, potwierdza się teza o stałym stopniowym wzroście zamożności polskiego społeczeństwa, o czym świadczą statystyka i obserwacje zachodzących zmian.

mgr Marta Tomczuk — SGH

LITERATURA

- Budżety gospodarstw domowych w 2008 r.* (2009), GUS, Warszawa
- Bywalec Cz. (2009), *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych* (1999), GUS, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, nr 3
- <http://www.poradnikhandlowca.com.pl/bezcms/archiwum/online02/03/raport3.html> (10.06.2010)
- Rynek mleka, stan i perspektywy. Analizy rynkowe. Kwiecień 2006* (2008), Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywniowej — Państwowy Instytut Badawczy, Agencja Rynku Rolnego, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, październik
- Szulc A. (2007), *Dochód i konsumpcja*, [w:] *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa
- Warzecha K. (2005), *Polskie gospodarstwa domowe w okresie przemian społeczno-gospodarczych. Analiza ekonometryczno-statystyczna*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice
- Włodarczyk-Śpiwak K. (2003), *Czynniki determinujące strukturę konsumpcji młodych gospodarstw domowych*, rozdz. 13 — *System ochrony konsumenta w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin

SUMMARY

The end of nineties and the beginning of 21st century commenced complex systemic and social changes. The article focuses on the analysis of changes in Polish consumer behaviour during twelve years after political transformation. The analysis covers the years 1997—2008 data on consumption level of selected food products in primary units. The used data coming from the GUS' household budget surveys let to determine a consumption trend of the selected products. A line trend was estimated by the least square estimator. The results indicate a gradual wealth growth of Polish citizens, although opposite social feeling.

РЕЗЮМЕ

Конец 90-х лет прошлого века и начало нового тысячелетия дали начало сложным системным и социальным трансформациям в Польше. В статье характеризуются изменения в потребительских поведениях поляков за 12 лет. Для анализа использовались данные из 1997—2008 гг с уровнем потребления избранных продовольственных продуктов в натуральных выражениях, происходящие из обследований бюджетов домашних хозяйств ЦСУ. На этой основе была определена тенденция потребления избранных продуктов. Для этой цели методом наименьших квадратов оценено линейный тренд. Полученные результаты показывают, что несмотря на общественное восприятие обеднения, население Польши вступает на дорогу постепенного роста зажиточности.